

ЖИВОТОТ ВО ШТИП ПО БУКУРЕШКИОТ МИРОВЕН ДОГОВОР

Верица Јосимовска,
Оливер Цацков,
Елена Јосимовска

По осумдневната крвава Битка што се водела на бреговите на реката Брегалница, со која конечно бил решен завојувачкиот конфликт помеѓу Бугарија и Србија, Балканските војни биле завршени, а крајот официјално потврден со потпишувањето на мировниот договор во Букурешт, точно пред 100 години, на 10 август 1913 година. Со неговите одредби во состав на Србија влегле Косово, Рашката област и Вардарска Македонија. Мирот ја потврдил територијалната поделеност на македонскиот народ, кој одеднаш се нашол во составот на три, односно четири балкански држави.

Со донесување на Уредба од 18. август 1913 год. и Кралски Указ од 20.11.1913. год. било извршено „присоединување“ на заземените територии во Вардарска Македонија кон Кралството Србија. Во документите на Кралството, Македонија била третирана како воен плен, а поставената администрација во неа била целосно воено-полициска.¹

Букурешкиот мир предизвикал големи политички, општествени и цивилизациски промени во историјата на балканските народи. Во бесконечната илузорност на животот ја канонизирал секојдневната беда на модерното време, во која, биле вградени ужасот, страдањата, сиромаштијата и смртоносните болести. Балканските војни биле настан кој го променил лицето на Балканот засекогаш. Со потпишувањето на мирот во Букурешт животот на овие простори едноставно повеќе не бил истиот.

¹ “Зборник уредаба за новоослобоѓене и присаједињене области”, Крф, 1916, стр. 278

Така Штип, град во пазувите на планината Плачковица и на реката Отиња која го дели на два дела и реката Брегалници која тече покрај него заобиколувајќи го, крајот на војните, кои биле само вовед во Големата војна, го дочекал во црни шамии затоа што изгубил 2/3 од своето население. Едни загинале како српски војници, други како бугарски, трети како грчки

Само општата панорамска слика на Штип од турскиот период останала непроменета, како една од ретките македонски урбани средини, со типична калдрма, со својата автохтона култура која долго време била под влијание на левантинизмот. Тоа подоцна се одразило и врз менталитетот, на етичките принципи и моралните сфаќања на љуѓето, на архитектурурата на нивните домови и речничкиот фонд на штипскиот народен говор.

Штип предходно бил град на бројни ации и адики, во кој се одвивал патријархален живот, од утро до мрак, дури и во годините кога во него кантонирале разнородните војски, кога биле воведувани полициски часови на различни државни администрации кои наизменично го заземале или го губеле Штип. Во тие тешки повоени години, во таа голема сиромаштија од честите реквизиции, воените разорувања, епидемските болести и смрт на најблиските, во Штип започнал еден нов живот.

Ризичната воена хигиено-епидемиолошка состојба, предизвикана од редовното присуство на бројните заразни болести и епидемии, го истоштувала народот во време на повеќегодишните воени конфликти.

д-р Елиот со едно од многуте такви деца во Македонија

Во амбулантата кај очниот лекар

Цивилната санитетска служба во овој период се наоѓала во особено тешка состојба, заради немање на лекари и друг здравствен персонал, немање на здравствени установи (болници, амбуланти, бактериолошки лаборатории и диспанзери и тн.), санитетска опрема, апаратура, лекови и сл. Поради тоа на воените лекари им се ставало во должност да пружаат помош и на населението во случај на појава на заразна болест, да ги контролираат и подобруваат хигиено-епидемиолошките услови, да спроведуваат вакцинација и др.

На пат до очен лекар

Еден од најтрагичните призори што можел да се види биле децата со црни коси и бели очи. Слепилото било масовна појава кај млади и кај стари поеднакво. Децата полека умираше од глад и неухранетост со искривени зглобови коски од туберкулоза.² Во таква ситуација голема помош пружиле екипите од странските санитарски мисии.

Изгладнети воени сирачиња одвреме на војните

Пред воспоставувањето на српската администрација во Македонија, училиштата биле во рамките на црковно-училишните општини на Бугарската егзархија и наставата се изведувала исклучиво на бугарски јазик. Во Штип постоеле три основни училишта. Едното од училиштата се наоѓало во маалото Стар Конак, во дворот на старата црква Св. Архангел Михаил, на тоа место денес се наоѓа државното средно музичко

² Ellen S. More, A Certain Restless Ambition: Women Physicians and World War I, American Quarterly 41, no. 4 (Dec., 1989): 636-660.

училиште. Второто основно училиште се наоѓало во штипско Ново Село а третото основно училиште до градската црква Св. Николај. Поради балканските војни наставата во учебната 1912/1913 година не се изведувала.³

По конечното разграничување, пред крајот на 1913 година, кога со кралски Указ Вардарска Македонија била разделена на 7 окрузи. Штипскиот округ нешто подоцна, кога кон него бил додаден и градот Велес, бил преименуван во Брегалнички

Веднаш по административно-политичката, била извршена и поделбата на просветни области. Во Македонија биле формирани три просветни области: Битолска, Скопска и Брегалничка.

Брегалничката просветна област била со седиште во Велес а се состоела од следните училишни околии: Велешка, Овчеполска, Тиквешка, Гевгелиска, Дојранска, Радовишка, Кочанска, Малешка и Штипска⁴.

Штипското образование во периодот по потпишувањето на Букурешкиот мир, додека била на сила српската просветна власт, било образование во воени услови, во период на криза, и тоа не само во штипското туку и во македонското образование воопшто. Овде како фактор се јавуваат ограничувањата што ги предизвикала војната поврзани со воени дејствија на целата територија на Македонија, финансиските тешкотии, проблемите со гладот, користење на училишните згради за потребите на војската итн. Војните едноставно создале потешкотии во сите сфери од општествениот живот.

Во областа на образованието била создадена сериозна кадровска криза без разлика за кој од засегнатите региони станувало збор. Образованието се соочувало со многу сериозни проблеми, па така законските барања за задолжително образование на децата од 7 до 14-годишна возраст, не се спроведувале најмногу поради материјалните ограничувања. Во еден извештај на окружниот училишен инспектор се вели дека децата не можат да посетуваат училиште затоа што немаат облека, немаат пари за учебници. Многу од децата за да преживеат, станале продавачи, чираци, слуги и слично, други помагаат во домашните и полските работи.⁵

³ АС, МПС, П. к. 3. Пов. Бр. 6353/1913.

⁴ Петар Стојанов, Македонија во времето на Балканските и Првата светска војна (1912-1918), Скопје, 1969, 133.

⁵ АС, Фонд Министарства просвете (МПС), Просвета (П), фасцикла 79, ред 124.

Учителите кои не биле по мерка на српските национални интереси останувале без работа. До крајот на септември 1914 година 74 учители биле преместени од Македонија на учителска должност во Србија.⁶

На тој начин под заштита на државата се вршела миграција во областа на просветата во две насоки, егзархиските учители од Македонија во Србија а српските од Србија во Македонија.

Зградата на штипската прогимназија 1913 година

Во Предлог законот за наставници на народните училишта, во член 4, било регулирано и отворање на потполни и непотполни гимназии. Во Штип, со кралски Указ од 17.10.1913 година, била отворена непотполна гимназија, додека кај основните училишта ситуацијата останала непроменета од онаа од пред балканските војни.⁷ Гимназијата била именува како “Краљевска српска гимназија у Штипу“, започнала со работа на 29 октомври 1913 година, во просториите на основното училиште кај градската црква Св. Николај, на српски наставен јазик, кога биле запишани 53 ученика. За нејзин прв директор бил назначен проф. Лазар Трипковиќ. Останатиот професорски кадар го сочинувале: Драгослав Илиќ, Бранислав Ѓорѓевиќ, д-р Светислав Шохајевиќ,

⁶ АС, МПс, П.к. 7 и 8, нерегистриран материјал 1914.

⁷ Архив Србије (АС), МПс, П.к. 9, б.б. 1914.

Драгутин Обрадовиќ, Љубомир Мирчиќ, Стака Љовчева и Серафим Јовановиќ.⁸ Ваквата ситуација во просветата се задржала се до заминувањето на српските власти од Штип во есента 1915 година.

Неколку месеци по крајот на Втората балканска војна, во 1913 година, во Штип, со цел да го изучува јужнословенскиот мелос, дошол Чехот Карел Мор.⁹ Тој од српските просветни власти бил назначен за наставник по музика и пеење. Како наставник во гимназијата во Штип основал ученички хор, формирал аматерска театарска група и наоѓајќи меѓу градските младинци музички таленти му предложил на директорот Лазар Трипковиќ и професорот Драган Илиќ да се изведе една од неговите оперети за што безрезервно бил подржан. Во 1913-1914 година во Штип постоела соколска организација (спортско друштво) „Душан Силни“, добротворно друштво „Коло српских сестара.“ Било формирано градско пеачко друштво со кое раководел хороводителот Љубомир Мирчиќ и музичката група на Коле Ќулумов која станала централна фигура на културните активности во Штип 1913-1915 година. Во 1914 година, хотелиерот Сава Тодоровиќ од Врњци, во закупените простории на театарската зграда до Гранд Хотел, ја монтирал првата апаратура за проекција на филмови. Обидот за организирање на забавен живот во Штип траел многу кратко, веќе во октомври 1915 година српските власти го напуштиле Штип.

Мировната конференција во Букурешт, била само мир за оружјето и крај на артилерискиот двобој на реката Брегалница, но не и мир за штипското население. Овде многу години едноподруго немало мир. Животот се одвивал во строги полициско воени услови, се менувале законите и господарите, а од тоа пак зависел целокупниот начин на живеење. Им се воведувале српски и бугарски школи и гимназии, им ги менувале имињата и презимињата се менувале богослужбите, верските и свадбените обичаи. Новоформираните, музички и спортски друштва нуделе туѓи културни карактеристики, дури и начинот на облекување претрпел промени, и никој не им дозволувал да бидат тоа што се-Македонци.

⁸ ДАРМ-подрачно одделение Штип, ф. Штипска гимназија 1913 година, главна класна книга за 1913/1914.

⁹ Карел Мор се родил во чешкиот град Белохрад во 1873 година, композитор на две опери и неколку оперети а извесно време бил и диригент на прашката филхармонија, имал и своја оперска дружина, (Театарски гласник, бр 74-75, Скопје, 2010, 129).